

Şii Dünyalar ve İran

Ed. Sabrina Mervin, Paris: Karthala – ifpo, 2007, ISBN: 978-2-84586-888-5, s.484.

Değerlendirmeyi Yapan: Adem Yılmaz*

Geliş tarihi: 09/02/2022

Kabul tarihi: 12/02/2022

Atf: Yılmaz, A. “Les mondes chiïtes et l’Iran”, Ortadoğu Etütleri, 13-4 (2022): 637-640

Les mondes chiïtes et l’Iran

Sabrina Mervin (ed.), Paris: Karthala – ifpo, 2007, ISBN: 978-2-84586-888-5, p.484.

Reviewer: Adem Yılmaz

Received: 09/02/2022

Accepted: 12/02/2022

Citation: Yılmaz, A. “The Shiite World and Iran”, Ortadoğu Etütleri (Middle Eastern Studies), 13-4 (2022): 637-640

العالم الشيعي وإيران

سابرينا ميرفين (محرر)، باريس: كارتالا - إيفبو، 2007، ISBN: 978-2-84586-888-5 عدد الصفحات 484

المحرر: آدم يلماز

تاريخ القبول: 2022/02/12

تاريخ الاستلام: 2022/02/09

الاقتباس: يلماز، آ. “العالم الشيعي وإيران”، دراسات الشرق الأوسط، 13-4 (2022): 637-640

Çağdaş İslam Tarihçisi Sabrina Mervin editörlüğünde on beş araştırmacının katkısıyla yazılan Les mondes chiïtes et l’Iran (Şii Dünyalar ve İran) adlı eser, 2007 yılında Karthala Yayınevi ve Institut français du Proche-Orient (IFPO -Fransız Yakın Doğu Enstitüsü) iş birliği ile basıldı. Kitabın isminde yer alan dünyalar şeklindeki çoğul ifade okuyucuyu yanıltabilir. Fakat çalışmanın amacı muhtelif coğrafyalarda birbirinden farklı sosyo-kültürel yapılara sahip Şii dünyaları anlatmak üzere kurulu. Şii dünyasının çoğulluğunu vurgulayan kitap, bu dünyaların son 500 yıldır Şiiliğin merkezinde yer alan İran ile olan ilişkilerini tartışmaya açmayı hedefliyor.

Kitap, Irak’ın işgaliyle (2003) birlikte Ortadoğu’daki İran etkisinde Şiiliğin daha görünür hâle gelmesi, 2004’te Ürdün Kralı II. Abdullah tarafından ortaya

* Doktora Öğrencisi, Ecole des hautes etudes en sciences sociales (EHESS) – FR, adem.yilmaz@ehess.fr ORCID: 0000-0002-3014-6778

atılan Şii Hilali ifadesi ve 2006 Lübnan Savaşı'nın tartışıldığı bir dönemde kaleme alınmış olması açısından da değer arz ediyor. Ayrıca bu çalışma İran'ın tarihsel rolü ve jeopolitik konumu sebebiyle dünya Şiiliğinin merkezinde olma durumunun ne anlama geldiğini tartışmaya açıyor. Bu bağlamda kitap, Sabrina Mervin'in Şiilik tarihi ve coğrafyasına dair yazdığı ön sözün ardından dört bölüm içerisinde tasnif edilmiş makale ve röportajların yer aldığı on dokuz çalışmadan oluşuyor.

İran İslam Devrimi'nin bölgedeki yansımalarının ele alındığı “Devrim İhracı, Ulusal Entegrasyonlar” başlıklı ilk bölümde beş çalışma yer alıyor. Bu bölümün ilk makalesi olan Olivier Roy'un kaleme aldığı “İran Devrimi'nin Ortadoğu'ya Etkisi” başlıklı çalışmada, devrimin bölgede iki çatlağa sebep olduğu savunuluyor. İlk çatlağı Sünni ve Şiiler arasındaki ihtilafın yeniden alevlenmesi olarak izah eden Roy, ikinci çatlağın Şiiler arasında vuku bulduğunu belirterek buna Ayetullah Humeyni'nin velayet-i fakîh teorisini ve Ayetullah Hamaney'in rehberliğini kabul etmeyen Ayetullah Hoi, Ayetullah Hüseyin Fadlallah ve Ayetullah Sistani gibi önemli Şii müçtehitleri örnek veriyor. “Afganistan Şiileri arasında İslamcılığın şansları ve talihsizlikleri: sosyal devrimden kimlik inşasına” başlıklı bir sonraki makalede ise Alessandro Monsutti, 1979 sonrasında Şii Hazaralar arasında devrimci Şiiliğin geleneksel Şiiliğe karşı daha etkin hâle gelmesini ve Şiiliğin etnik kimlik inşasını tartışıyor. Laurence Louër'in kaleme aldığı “Körfez Monarşilerinde Devrimci Ütopyanın Yaşamı ve Ölümü” başlıklı makalede ise Iraklı Şiilerin kurmuş olduğu İslami Dava Partisi (1957) ve Şirazîler grubunun Kuveyt, Bahreyn ve Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez ülkelerindeki varlığına değinildikten sonra İran İslam Devrimi'nin ve İran-İrak savaşının bölgedeki Şiiler üzerindeki etkisi tasvir ediliyor. Louër bu makalesinde, İran devriminin rüzgarıyla Körfez monarşilerinde gösteriler düzenleyip harekete geçen Şii toplulukların zamanla devrimci ütopyaдан vazgeçip ulusal kimliklerini ön plana çıkarmalarını mercek altına alıyor. Bu bölümün son iki makalesi ise Lübnan Hizbullahı'nı mercek altına alıyor. Joseph Alagha, “Hizbullah'ın İslam Devleti Anlayışı” başlıklı makalesinde Hizbullah'ın politik ideolojisindeki velayet-i fakîh teorisinin etkisini ele alıyor. Kinda Chaib ise “Görüntüler Aracılığıyla Lübnan Hizbullahı: Şehitlik Temsili” makalesinde Hizbullah'ın Lübnan'ın güneyi, Bekaa ve Beyrut'ta bulunan sanat tasarım ofislerinde şehitler için bastırdığı portre ve propaganda afişlerindeki Şii-İran kültürü etkisine değiniyor.

Kitabın “İnşa Aşamasındaki Şiilik” başlıklı ikinci bölümünde ise dört farklı ülkede gelişme gösteren Şii topluluklar ele alınıyor. Thierry Zarcone'nun

kaleme aldığı “Çağdaş Dönemde Türkiye’deki Şii Toplumunu” isimli makalede İstanbul’da 17. yüzyıldan itibaren İranlı tüccarlar üzerinden varlık gösterip İranlılar mescidi diye de bilinen Valide Han Camisi merkezli gelişen Şiilik tarihine değinildikten sonra 1960’lı yılların ardından Kars ve Iğdır’dan gelen göçlerle dönüşüm yaşayan Şii toplumu ele alınıyor. 1979 yılında Caferî alimler Selahattin Özgündüz ve Hamit Turan öncülüğünde İstanbul Halkalı’da açılan Zeynebiyye Camisi etrafında Şii toplumunun varlığına dair bilgiler veren Zarcone, bu toplum üzerindeki İran etkisine ve Anadolu’daki Şiileştirilen Alevîlere de değinmektedir. Bir sonraki “Sovyet Sonrası Azerbaycan’da Şiilik: İran Etkileri ile İç Dinamikler Arasında” başlıklı makalede ise Bayram Balcı, bağımsızlık sonrası Azerbaycan’da Şiilik üzerindeki İran etkisini tasvir ediyor. Kum ve Meşhed gibi şehirlere medrese eğitime giden talebeler, Farsça’dan yapılan kitap çevirileri, İran’ın finanse ettiği dini faaliyetler ve Şii mercîliğin nüfuzu gibi konulara değinen Balcı, makalesinin sonunda İran’ın artan dini propaganda etkisinin Sünni Türk yapılar tarafından sınırlandırıldığını vurguluyor. Boris Pétrick’in kaleme aldığı “Sovyet Sonrası Özbekistan’daki İroniler veya Toplumun Sünnileşmesi Bağlamında Zihinsel Gizlemenin (takiyye) Erdemleri” başlıklı makalede ise 18. yüzyıl sonlarında İran’ın kuzeyinden Semerkand ve Buhara’ya göç eden ve Ruslar tarafından “İroni” şeklinde isimlendirilen Şii toplumu konu ediliyor. Pétrick, Sünnileşmeye karşı takiyye inancına başvuran Semerkand ve Buharalı İronilerin son dönemde hem ticaret hem de dini mekanları ziyaret maksadıyla Meşhed kentine seyahatler gerçekleştirdiklerine ve bu ziyaretlerle İran Şiiliğinin İroniler üzerindeki sosyo-kültürel etkisinin artışına dikkat çekiyor. Bölümün son makalesinde Mara A. Leichman, Dakar’da Şiiliğe geçen Senegalliler ve bölgede yaşayan Lübnanlı Şii göçmenleri konu ediniyor. 1969 yılında Lübnan’dan Dakar’a giden Şii din alimi Abdelmonem el-Zein ile başlayan Senegal’deki Şiileşme hareketinin 1979 sonrasında İran etkisiyle gelişiminin ele alındığı makalede Dakar’daki Şii toplumunun dini pratikleri ve kurumları mercek altına alınıyor.

Kitabın “Hangi İran Modeli?” başlıklı üçüncü bölümünün ilk iki makalesi Sadr hareketini ele alıyor. İlk makalede Pierre-Jean Luizard, Sadr hareketinin hem Amerikan işgaline hem de Ayetullah Sistani gibi mercilere ve İran’a nasıl meydan okuduğu vurgulanıyor. İkinci makalede ise Peter Harling ve Hamid Yassin Nasser, Sadr hareketinin sosyolojisini inceliyor. Bu bölümün üçüncü makalesinde Mariam Abou Zahab’ın kaleme aldığı “Pakistan ve Kum Arasında Kadın Medreseleri” başlıklı çalışması yer alıyor. İran’ın yapmış olduğu finansal yardımlarla Pakistan’daki kadın medreselerinde nicelik ve nitelik bakımından gelişme yaşandığını vurgulayan Zahab, 80’li yılların ardından Kum kentinde eğitim alan Pakistanlı kız öğrencilerin yoğunluğunun

da arttığına işaret ediyor. Zahab'a göre İran, kız öğrenciler üzerinden devrimi Pakistan'a ihraç etmeyi ve eğitim yoluyla ulusötesi Şiiliği güçlendirmeyi hedefliyor. Bu bölümün son makalesinde ise Sabrina Mervin, Muhammed Bakır el-Sadr'dan Muhammed Müçtehit Şebusteri'ye dek birçok din adamı ve düşünürün görüşlerine yer vererek Şii dünyadaki ulusötesi entelektüel tartışmaları tasvir ediyor.

Kitabın "Tartışmaların İran'ı" başlıklı son bölümü ise Ali Şeriatî, Hasan Yusuf Eşkaverî, Abdülkerim Suruş, Muhsin Kediver ve Mustafa Melikyan gibi İranlı önemli düşünürleri konu edinen röportaj ve inceleme yazılarından oluşuyor.

Her bölümün ilgili bölgenin uzmanı tarafından saha araştırması ve mülakatlar sonucu kaleme alınmış olması çalışmayı zenginleştiren faktörlerden birisidir. Şii olmanın aynı inanç ve siyasi referanslara sahip olmalarına rağmen aynı sosyal ve kültürel gerçekliğe tekabül etmediğinin vurgulandığı çalışmanın bir diğer hususiyeti ise Şiiliğin inşa sürecinde olduğu İstanbul, Bakü, Taşkent ve Dakar gibi şehirlerde İran'ın nasıl bir etkiye sahip olduğuna dair perspektif sunmasıdır. Kitapta göze çarpan bir eksiklik ise diğer Şii topluluklarla (Suriye, Balkanlar, Kuzey Afrika, Güneydoğu Asya ülkeleri vb.) ilgili bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Hizbullah ve Sadr hareketi konulu ikişer makale bire düşürülebilir ya da beşinci bölümdeki İranlı düşünürlerin entelektüel tartışmaları yerine Şii dünyalarını daha fazla çeşitlendirecek farklı bölgelere ilişkin makaleler eklenebilirdi.

Genel olarak değerlendirildiğinde kitap, İran ve Şiilik çalışmalarına önemli bir katkı sunmuştur. Kum'da dini eğitimi alan Pakistanlı genç kız öğrencilerden Meşhed'i düzenli şekilde ziyaret eden Semerkandlı İronilere, Lübnan'ın güneyindeki propaganda afişlerinden Anadolu'da Şiileşen Alevilere dek İran modelinin artık sadece devrimci - siyasi İslam modeli olmadığını, Şii dünya için bir fikir laboratuvarı olduğu gerçeğini yansıtmaması bakımından eser literatüre zenginlik katmıştır.